

A nem tökéletes anya

Minden anyában egy gonosz mostoha rejtezik?

Piros popsival fekszik a Kisjézus Mária térdén. Gloriolája elgurult a földön, s a Madonna erőteljes ütésekkel csépli a fiúcskát. *Max Ernst* Szűz Mária elnászpángolja az Emberfiát c. festménye botrány. Amikor 1926-ban először állítja ki, párizsi katolikus művészek tiltakoznak, s Kölnben az érsek sürgetésére eltávolítják a múzeumból. Max Ernstet kiközösítik.

A kép mindmáig provokációként hat. Noha már nem számít istenkáromlásnak: az isteni Gyermeke elgurult glorioláját, amely a szürrealista festő kiközösítéséhez vezetett, ma nemigen méltatják figyelemre. Most inkább az anyának a gyermekkel szemben alkalmazott erőszaka vált ki megrázkódtatást. Épp a Madonna, „az anyaság foglalatja” veri el szegény kisgyerekét. Ez az ábrázolás ma egy másik, de éppoly hatalmas mítoszt kérdőjelez meg – az anyai szeretetbe vetett hitet.

Az „anya” nemcsak rokoni kapcsolatot jelent, hanem magának a jóságának, a táplálásnak és az irgalmasságnak a jelképe. Az anyai szeretet számít a létező legtisztább és legönzetlenebb odaadásnak. S a modern kapcsolattudomány csak még jobban megerősítette az anya abszolút értékét: e kutatás felismerései szerint az a támogatás, törődés, amelyet egy gyermek az első életéveiben kap, egész fejlődéséről és személyiségéről dönt. S ha valaki nem boldogul az életben, elsőként az a kérdés vetődik fel, milyen volt a kapcsolata az anyjával.

„Miért? Miért nem voltál jelen számomra? Hogyan tehetted meg?” – kérdezi anyját vádolva *Claudia Haarmann*. Az újságíró heves szívdobogás, félelmek és meghatározhatatlan fájdalmak miatt ül házi orvosánál, s végül pszichoterápiai kezelésen köt ki. Itt ismeri fel fájdalmasan, milyen anyátlan árva volt kisgyerekként. Anyja gyakran ment el ünnepekre, sokszor volt úton, és alig törődött a gyerekével. „Nem tudtam elérni őt. Gubó vette körül.” *Claudia Haarmann* egyedül küzdött át magát az életen, „afféle utcagyerek” volt. Kifelé önálló és erős, de belül mintha összeszorította volna valami. A terápianál fájdalommal és dühvel telve emlékezik vissza korai éveinek magányára: „Abban az időben kosarakat lehetett volna megtölteni a perlekedésemmel, anyámnak tett szemrehá-

nyásaimmal. Mintha egy feliratos szalag lett volna a szívem köré tekerve, ezzel a szöveggel: Mindig csak rólad volt szó – sosem rólam!”

Claudia Haarmann megfigyelése szerint azok a gyerekek, akiket az anyjuk magukra hagyott, gyakran hihetetlen önállóságot fejlesztenek ki: „Ők tudják: üres fazékból nem lehet levest meríteni – és rájönnek, mire képesek maguktól.” Keresztülvágják magukat az életen, semmire és senkire nincs szükségük, sokszor nagyon szabadok és függetlenek. Lelkük mélyén azonban magányosok maradnak, és képtelenek arra, hogy gyengeséget mutassanak. Ha anyjuktól nincs mit kapniuk, akkor a lányok gyakran apjuk szeretetét keresik, és „a papa kedvencévé” válnak. Az ilyen „apja lánya” aztán meghódítja magának az apa világát, és később jól eligazodik a férfiak birodalmában. De ennek is megvan az ára: nem lesz otthon a nőesség területén. Az ösztönzés nélküli, depresszív anyák viszont azzal az elvárással terhelik meg gyerekeiket, hogy vigasztalják meg és tegyék boldoggá őket. Az ilyen anyák gyerekei rendkívül jóra valóak és engedelmesek, mindenkinek meg akarnak felelni, és elhanyagolják saját magukat. Jól meg lehetett ezt figyelni a háború utáni gyerekeken: bár az anyák külsőleg rendesen gondoskodtak a családjukról, főztek, takarítottak, mostak, de sokuk csak kevés gyengédséget tudott adni, és nem volt érzékük gyerekeik bajai iránt.

A mai anyák azonban tudatában vannak törődésük értékének, és mindenáron el akarják kerülni az ilyesmit. Szoptatják a babájukat, és „kenguruban” cipelik őket; azon fáradoznak, hogy szeretetteljesek és támogatóak, figyelmesek és higgadtak legyenek. Hogy megelőzzék a hiányosságokat és személyiségkárosodásokat, aggályosan követik gyermekeik fejlődését, növekedési és súlytáblázatokat hasonlítanak össze, csecsemőmasszázs-tanfolyamokra járnak, babaúszásra viszik a kicsiket, tanácsadó könyveket és szülőknek készült lapokat olvasnak. És örökké azt kérdezik, vajon mindent jól csinálnak-e. „A nőknek állandóan büntudatuk van: ha a gyerekük sír, ha túl korán választják el, ha nem mindig türelmesen és barátságosan foglalkoznak vele, ha ideiglenesen másokra hagyják, ha a gyerekek olykor kiegyensúlyozatlan vagy

nyügös, ha nem fejlődik optimálisan, ha agresszívebb, bátortalanabb, kevésbé intelligens, mint mások gyerekei vagy saját elképzeléseik az ideálisról”, mondja *Herrad Schenk* freiburgi szociálpszichológus.

Mert minden erőfeszítésük ellenére furcsa módon a mai anyák sem felelnek meg soha az eszményeknek. Még ha valóban eleven kapcsolatot építenek is ki, és tökéletesen harmonikus családi légkört teremtenek is, ez is negatív helyzetté válhat: „Lehet, hogy túlságosan jól akarnak az anyák?” – kérdezi a *Psychologie heute* c. folyóirat 2010. februári száma. Szakértői pedig így válaszolnak: „Bár az anyának finom érzésűnek kell lennie, de ha abszolút harmóniára törekszik a gyermekéhez fűződő kapcsolatában, ez azzal a veszéllyel jár, hogy akaratlanul is árt csemetéje fejlődésének.” Akárhogyan viselkedik is tehát egy nő, „jó anya” sosem lesz belőle.

„Az anyamítosz az anyáról alkotott, szélsőségesen eltúlzott, idealizált, romantikus elképzelések együttese”, véli 2009-ben megjelent, *Szeretetlen anyák* c. könyvében *Gaby Gschwend* zürichi pszichológusnő, mert szerinte minden anyában munkálkodnak a gyermekeivel szembeni egoista, kizsákmányoló és agresszív vonások is. A mi kultúránkban azonban nem szabad témává tenni az effajta érzelmeket, azok „társadalmunk utolsó tabutémái közé tartoznak”.

Gschwend viszonylag fiatal, csak a 19. században keletkezett mítosznak tartja az anyai szeretetet: Amíg nagy házi és termelői közösségekben éltek az emberek, az anyát és a gyereket nem kötözte egymáshoz kettejük elszigetelt kapcsolata. A nőknek keményen kellett dolgozniuk, és nem összpontosíthattak a gyerekekre. Ehhez társult a magas fokú gyermekhalandóság: „A szülők tehát nem engedhettek meg maguknak túlságosan szoros érzelmi kötődést.” Csak akkor következhetett be az anyaság idealizálása polgári körökben, amikor szétvált a munkahely és a lakóhely: a férfiak most eljárnak dolgozni, eltűnnek a családi életből, és mint patriarchák kiesnek. A magánlakás menedékké válik a túlságosan hidegnek érzett külvilágban. Az anyák immár egyedül illetékesek a nevelésben, és az anyaságot látják legfőbb feladatuknak.

„A 20. század közepétől jelentősen bővült az anyai szeretet kötelességeinek katalógusa, mindenekelőtt az anya-gyermek kapcsolat pszichológizálása következtében”, magyarázza *Gschwend*. A gyerekeknek immár nemcsak tisztáknak és jóllakottaknak kellett lenniük, hanem boldognak és lelkiileg kiegyensúlyozottnak is. Ehhez társult további követelményként az ismeretszerzés elősegítése, ahogyan az manapság például a kisgyerekek korai zenei nevelésében vagy nekik tartott nyelvtanfolyamokban nyilvánul meg. „Ma tehát nagy az anyákkal szemben támasztott igény, hogy testileg, érzelmileg és szellemileg is előmozdítsák gyerekeik fejlődését, és ennek megfelelően hosszú a lehetséges anyai hibázások listája”, mondja a pszichológusnő. „Az anyák hallatlan pszichikai nyomást, túlfokozott elvárásokat, csódfélelmet és nagy büntudatot éreznek, és mindez biztosan nem hat pozitívan az anya-gyermek kapcsolatra.” Ennek az elbizonytalanodásnak a jelei a sorozatban megjelenő nevelési tanácsadó könyvek, amelyek ma minden „jó anya” könyvespolcán ott vannak.

A realista anyakép megtalálásához azonban be kellene csukni a modern tanácsadó írásokat, és helyettük a régi mesékkel kellene konzultálni – mert Jancsinak és Juliskának, Hamupipókének és Hófehérkének sem volt ideális anyja. Ezek az anyák elhanyagolták gyerekeiket, kitették és szidalmazták őket, előnyben részesítették kedvenceiket, és versengtek saját lányaikkal. Eredeti megfogalmazásukban még teljesen kíméletlenül beszélnek a népmesék az ilyen anyákról. Csak a 19. században élt Grimm testvérek (Jacob és Wilhelm) törölték a rossz anyákat a mesegyűjteményből, és változtatták valamennyit mostohaanyává. Ebben a korban már nem illett a képbe a rossz tulajdonságokkal bíró anya. Az anyák negatív értelmezése tabuvá vált.

De feltűnő módon ekkor már nem bukkan fel a mesékben a „jó anya”: ezekben az anya többnyire beteg és gyenge, korán meghal, és át kell adnia helyét a gonosz, de félelmetesen eleven mostohának. Esetleg az égből tud még segíteni a jó anya, az ő sírja az egyetlen vigasza a szegény Hamupipókének. A „jó anya” nem e világról való. Bizonyára létezik álmaink egében, de nem a való életben. A valódi életben minden jó anyában ott rejtezik egy gonosz mostoha is. És az anyákban megvan minden olyan hiba, amely csak jellemezheti az embert.

A mesék bölcsessége azonban reményt is ébreszt: mert a gyerekek mégiscsak megtalálják útjukat, bár elrejtőznek vagy eltévednek, kútba esnek vagy időlegesen állattá válnak; de a bajban megtudják, mi rejlik bennük, bátrak és ötletesek, segítő szellemekkel találkoznak, s a végén megoldják a legnehezebb feladatokat is; problematikus kezdeti helyzetük ellenére végül boldogan élnek, amíg meg nem halnak. A modern tanácsadóktól eltérően a régi mesék nem az anyák belátására, hanem gyerekeik életrevalóságára építenek.

Az anyákat egyáltalán nem lehet olyan egyszerűen tökéletessé tenni, mint ahogyan ők maguk is gyakran hiszik. Nem anyaként születnek, hanem megvan a saját élettörténetük, sérülésekkel, bonyodalmakkal és homályos pontokkal. Az anyai szeretet sem oldja meg egyszerűen az efféle hiányosságokat.

Claudia Haarmann számára ez a felismerés hozta meg az áttörést a terápiaiban: „Tele voltam szemrehányással, dühvel és kétségbeeséssel. És jó volt mindezt átérezni, mert hozzám tartozott. De ez a szemrehányó viselkedés nem tette lehetővé a gyógyulást.” Végül egy terapeuta arra szólította fel, hogy váltson távlatot. „Rövid szünet után anyám álláspontját kellett elfoglalom. Micsoda sértő ajánlat!” De ellenállása dacára *Haarmann* belemert a gyakorlat elvégzésébe, és belebújt anyja szerepébe. És ekkor megérezte, mit érzett az anyja: „Hogyan, hogyan sem, hirtelen tudtam, milyen sora volt.” *Haarmann* anyja apátlanul felnőtt, menekült gyerek volt, akit az élet ide-oda dobált, nem volt otthona, védelme, kapaszkodója. „Egyszer csak mindez megjelent bennem”, emlékezik, „s ez belső korfordulót jelentett.” Miután bele tudta élni magát anyja helyzetébe, saját sebei is begyógyulhattak: „Csak azóta értem meg magamat is, amióta megértem őt.”

Hasonló utat keresett *Marianne Krüll* is. A feminista szociológusnő ismételt találkozott szemináriumain azzal a mélységes nehezettel, amelyet a nők az anyjukkal szemben tanúsítottak: „Nem szeretett, vagy nem szeretett eléggé engem, elhanyagolt. Nem volt igazi anya. Sosem dicsért meg. Vert. Nem akart engem.” Annak érdekében, hogy egyszer másképpen szembesüljenek ezzel a fájdalommal, szerepcserere ösztönözte a résztvevőket: a lányok leültek egy székre, belebújtak anyjuk szerepébe, és egyes szám első személyben mesélték el anyjuk élettörténetét.

„Megdöbbenő volt a hatás”, számol be róla *Krüll*. „Miközben a bemutatkozó körben ezek a nők horrorképet festettek az anyjukról, és mi, hallgatók szántuk a szegény lányokat, hogy ilyen szörnyeteg volt az anyjuk, most olyan embernek tűntek az anyák, mint te vagy én. El tudtuk képzelni, hogy az egyik vagy másik nő miért nem tudott jobb any lenni, és egyúttérzés alakult ki bennünk a sorsukkal.”

Margot Käßmann volt evangélikus püspöknő egyszerűen felütötte a Bibliát, s „az anyakép körüli nagy nyilvános civódás” közepette a zsidó-keresztény hagyomány anyáinál talált vigaszt. Mert még a Biblia anyái sem voltak tökéletesek. Ott volt Hágár, a gyermekét egyedül nevelő nő, aki az életben maradásért küzdött gyermekével. Ott volt Rebeka, aki jobban szeretette az ő kis Jákobját, mint az idősebb Ézsaut, sőt felbujtotta, hogy csapja be vak apját. Ott volt Mózes anyja, akinek idegen kézbe kellett adnia gyermekét. És a becsvágyó Szalóme, aki rá akarta beszélni Jézust, hogy a legelső helyeket biztosítsa fiai, Jakab és János számára. „Olyan életutak ezek, amelyek akarva-akaratlanul saját pályájukon haladnak – egykor ugyanúgy, mint ma”, írja *Margot Käßmann*. A bibliai anyák világossá tették, nem arról van szó, hogy megfeleljünk egy ideálnak, hanem arról, hogy megtaláljuk a magunk egészen sajátos anyai útját. „A realista emberképről van szó. És arról a hitről, hogy kudarcainkban is rábízhatjuk magunkat Istenre.”

Ebben az értelemben az anyaság spirituális feladat is lenne: ti. hogy az anyák ne becsüljék túl magukat, hanem fogadják el magukat olyanak, amilyenek, összes életfeltételeikkel, hibáikkal és erősségeikkel együtt. Akkor nem kellene többé gonosznak beállítani a „mostohaanyát”, hanem saját személyiségük szerves részének tarthatnák.

Ha alaposan olvassuk az evangéliumszövegeket, akkor még Mária, Jézus anyja sem az a hüvös, közömbös szuperanya, akivé oly gyakran stilizálják: megretten, amikor megtudja, hogy várandós; nem érti, mi keresnivalója van fiának a templomban, és szemrehányást tesz neki, amikor megtalálja; a kánai menyegzőn olyan anyira a saját elvárásai nyomása alá helyezi, hogy Jézus nyersen elhatárolódik tőle: „Asszony, mi dolgom veled?” Mindenesetre nem hagyományozták át, hogy a kis Jézust a térdére fektette, és elpáholta volna. Így aztán Max Ernst képe az marad, ami lenni akart: provokáció, amely leleplez egy hamis mítoszt, és elgurítja a gloriolát.

Eva Baumann-Lerch